

איראן והטרור

התקפות טרור הן האיום הצבאי המייד, ואולי אף החמור ביותר, הנשקף כיום לישראל. איראן נחשבת כעת, ובצדק, למדינה התומכת ביותר בטרור בינלאומי ומכריזה על עצמה כעל אויבת מושבעת ובלתי מתפשרת של ישראל. בלא תמיכתה של איראן לא יכול היה החיזבאללה להסלים את הלחימה בגבול ישראל-לבנון ולחולל את המשבר שגרר את מבצע "ענבי זעם". חשוב מאוד אפוא להבין מדוע, כיצד והיכן מסייעת איראן לטרור ומורה על ביצועו.

השימוש שעושה איראן בטרור נובע מן המשטר האסלאמי הקיצוני, שהשתלט על המדינה אחרי מהפיכת 1979. אבל למעשה, השימוש שעושה איראן בטרור – וכמוה גם סוריה, עיראק או לוב – לליבי מהפכות ואי-יציבות אינו מוכתב כל-כך על-ידי האידיאולוגיה של האסלאם הקיצוני, אלא יותר משום הרצון לקדם את האינטרסים של המשטר האיראני.

סמוך לאחר המהפכה האסלאמית הייתה איראן להוטת להפיץ את להבות ההתקוממות, איימה על שכנותיה הערביות במילים החריפות ביותר ותמכה במעשי חתרנות בעיראק ובבחריין. לאחר מכן הסיוע לטרור ולמהפכות מזוינות ירד במידת-מה בחשיבותו בשל כישלון מאמצי של איראן, נזקיה הרבים מאוד של מלחמת שמונה השנים עם עיראק, מותו של האיאיטולה רוחוללה חומייני ב-1988 וצינון מסוים של הלהט הקיצוני.

מדוע תומכת איראן בטרור

מדוע אפוא איראן עדיין כה פעילה בארגון פעולות טרור נגד ישראל ונגד גופים אחרים? שלוש סיבות לכך: מדיניות פנים, עלות נמוכה ואינטרס לאומי עצמי.

ראשית, הלגיטימיות של הרפובליקה האסלאמית עדיין מוטלת בספק והיא נשענת על הדימוי של קנאות אסלאמית קיצונית. ליבוי יצרים והצגת איראן כמדינה הנתונה במצור מצד אויביה בני-השטן, תוך הנהגת ההמונים המוסלמים המתקוממים, הם אמצעי יעיל בידי המשטר לגייס תמיכה ולדיכוי אופוזיציה.

אבל גם כשהממשלה הנוכחית מעדיפה עמדה מתונה יותר במטרה למנוע לחצים בינלאומיים ולשפר את יחסי המסחר עם המערב, היא ניצבת מול שדולה מהפכנית בתוך חוגי השלטון. קבוצה זו מדרבנת לנקוט פעילות אנטי-ישראלית קיצונית יותר כדי לקדם את שאפתנותה. הממשלה אינה ששה להתמודד עם הלחצים האלה, מפני שאינה רוצה להסב לעצמה נזק פוליטי, אם ידביקו לה

— מדוע ?

פרופ' ברי רובין*

המחבר הוא אחד העורכים של
הביטאון Arab-Israel
Reader וכתב מספר ספרים
בנושאי המזרח התיכון.

מהלומה קשה על האינטרסים התוקפניים של איראן (הדחת הממשלים במדינות השכנות וביסוס מעמדה כמדינה החזקה ביותר) ועל האינטרסים ההגנתיים שלה (המשך קיומו של ממשל אסלאמי קיצוני).
הטרור הפך אפוא למסלול "מעשי" – וזול הרבה יותר מלחימה גלויה – לקידום האינטרסים של איראן, למציאת בעלות-ברית ערביות ולהחלשת מדינות יריבות או אויבות המתנגדות ליעדה.

האמצעים והפעילויות הטרוריסטיים של איראן

כאמור, איראן האסלאמית הקיצונית סובלת מתחילתה ממכשול רציני, מכיוון שהיא גם מדינה לא-ערבית וגם לא-סונית, ובכל זאת היא דורשת שהערבים הסונים, שהם רוב באיזור, יקבלו את מנהיגותה. עד לאחרונה כמעט כל ארגוני הטרור שהיו גרוריה של איראן היו ארגונים שיעיים – עובדה שהגבילה את הישג ידה של איראן.

במשך כחמש-עשרה שנה, בשנות השמונים והתשעים, פרסה איראן את חסותה על שלוש קבוצות עיקריות:

- ארגונים אפגאניים-שיעיים חמושים סמוך לגבול איראן-אפגאניסטאן, שהיו מיעוט בארצם ולפיכך לא היה להם כל סיכוי להגיע לעמדות כוח משמעותיות.
- ארגונים שיעיים אנטי-ממשלתיים במפרץ הפרסי, ביחוד בעיראק ובבחריין, ברמות שונות של שליטה איראנית ישירה. אחד הארגונים האלה, "הג'יהאד האסלאמי", הוא ככל הנראה זרוע של המודיעין האיראני. עיראק הגיבה במלחמה נגד איראן מ-1980 עד 1988, ומדינות המפרץ הפרסי הגיבו בתמיכה בעיראק.
- החיזבאללה בלבנון – ארגון זה היה עד כה "סיפור ההצלחה" הגדול ביותר במדינות הטרור של איראן.

תווית של בוגדת במורשתו של חומייני, וכדי למנוע סכסוכים בין-סיעתיים בתוך שורותיה.

שנית, תמיכתה של איראן בטרור אינה גורמת לה הוצאות גדולות. איראן מוציאה כספים ומשאבים מצומצמים, יחסית, וזהו אחד היתרונות העיקריים בניצול הטרור כאמצעי לוחמה. ארצות-הברית הטילה אומנם אמברגו על איראן בגלל תמיכתה בטרור, אבל מדינות אירופה ומדינות רבות אחרות התעלמו מהעיצומים. למען האמת, גם חברות אמריקניות השתמשו בתחבולות שונות וגרמו לכך שארצות-הברית הייתה המדינה הסוחרת הבכירה עם איראן עד 1995. שליטי טהראן אינם מתקשים אפוא להגיע למסקנה שהמדיניות האנטי-איראנית של וושינגטון, הנחשבת בעיניהם ל"שטן הגדול", תימשך גם אם הם יפסיקו לתמוך בטרור.

הסיבה השלישית, האינטרס הלאומי העצמי, חשובה במיוחד להסברת תמיכתה של איראן בטרור. כמדינה מוסלמית לא ערבית ולא סונית איראן מבודדת באיזור; מלחמתה נגד עיראק והאיבה כלפי ארצות-הברית החלישו את עמדתה עוד יותר. לפיכך זקוקה איראן לדרך מיוחדת כלשהי כדי לקדם את שאיפותיה להיות המעצמה הבכירה במפרץ הפרסי, ואולי גם המדינה הבולטת ביותר בכל המזרח התיכון.

איראן מבססת את תביעתה לעמדת המנהיגות באמצעות תמיכתה בקבוצות מהפכניות ובכוחות חתרניים, הפועלים נגד ממשלות המתנגדות לאינטרסים שלה ואפילו לעצם קיומו של המשטר האסלאמי.

את העמדה האנטי-ישראלית הנמרצת אפשר לנצל גם לצורך פנייה אל ערבים ואל מוסלמים סונים, שלולי כן היו עוינים מאוד את איראן הפרסית-השיעית. "בעיית פלסטיין" הייתה מאז ומתמיד עניין שעמד במרכזו של העולם הערבי, ואילו עכשיו טוענת איראן שהיא החלטית "פטריוטית" יותר ממנהיגי מדינות ערב, בין שהם מתונים ובין שהם חילוניים קיצוניים.

הצלחתו של תהליך השלום בין ישראל לערבים וההשפעה הגוברת של ארצות-הברית באיזור הנחיתו

במשך יותר מעשר שנים היו מוצבים בעמק הבקע בלבנון כ-1,500 אנשי משמרות המהפכה האיראניים, שחישמו ואימנו את אנשי החיזבאללה בהתקפות על ישראל. סוריה התירה את הפעילות הזאת, ההולמת את האינטרסים שלה, תוך שהיא מוודאת תמיד שהחיזבאללה לעולם לא יצבור כוח רב מדי בלבנון ויסקן את השפעתה של סוריה בלבנון. החיזבאללה על הסתעפיותיו השונות חיזק את השפעתה של איראן בנהלו פעולות לחימה נגד ישראל, בתמיכתו בטהראן, בניסיונו ללבות מהפכה אסלאמית בלבנון ובהתקפותיו על אזרחי מדינות מערב כדי לפגוע בהשפעה האמריקנית והאירופית באיזור. סוכנים איראניים פעלו לצד החיזבאללה גם בתקיפת מוסדות ישראלים ויהודיים אפילו בארגנטינה הרחוקה.

אף-על-פי שהתמיכה בחיזבאללה לא עלתה לאיראן כסף רב ואף נחלה הצלחה יחסית, היו גם מגבלות ליתרונותיה. החיזבאללה מעולם לא הצליח להגיע לעמדת הגמוניה אפילו בקרב האוכלוסייה השיעית – הקהילה הגדולה ביותר בלבנון, אבל בכל זאת מיעוט בכלל האוכלוסים – והתמודד על עמדה זו עם ארגון "אמל" הנהנה מתמיכתה של סוריה. לחיזבאללה אין כל סיכוי להגיע להגמוניה בלבנון, ומובן שאיראן לא תוכל לעולם להגיע למידת ההשפעה שיש לסוריה בארץ זו.

היתרון האסטרטגי העיקרי של החיזבאללה מבחינתה של איראן הוא המחשה של התועלת ושל ההטבות הצפויות למי שיבקש ליהנות מחסותה של טהראן. החיזבאללה גם פתח לאיראן חזית שבה היא יכולה לתקוף את ישראל בלי להסתכן סיכון של ממש.

פריצת-הדרך הגדולה של טהראן

עד לאחרונה ממש היו הבריתות שכרתה איראן וטיפוח הטרור מצידה מצויים במעין גטו שיעי, להוציא את התמיכה מצד קבוצה אסלאמית-סונית קיצונית קטנה בצפון לבנון. איראן לא הצליחה להתמודד עם הרשתות הוותיקות יותר, הערביות-סוניות, שהיו בשליטת סוריה, עיראק ולוב. היא כלל לא הצליחה לחדור למגזר הפלסטיני. אפילו יסודות טרוריסטיים בקרב קבוצות אסלאמיות קיצוניות במצרים העדיפו להתרחק מאיראן, מחשש שזיקה כזאת תגביר את חוסר הפופולריות שלהם ותגרום שייחשבו כאנטי-ערבים, אנטי-סונים וקשורים למשטר הנשלל בעיני רבים.

בשנתיים-שלוש האחרונות הצליחה איראן להשיג פריצת-דרך מסוימת בכיוון של הכרה כמדינה המובילה בתמיכה בארגוני טרור. לשינוי זה יש שלוש סיבות.

הסיבה הראשונה – מקורות החסות החלופיים – הכספים והנשק לארגוני הטרור – הלכו והצטמצמו. אפשר לומר בלי להפריז, שכל מתחריה של טהראן בתמיכה בטרור צמצמו את פעילותם או חדלו לגמרי לעסוק בכך:

- לוב נפחדה מאיומיה של ארצות-הברית.

- עיראק איבדה ממעמדה בעקבות תבוסתה במלחמת המפרץ (1991).
- סוריה התרחקה מעט מפעילות טרוריסטית במאמץ מחודש להצטייר כמדינה מתונה.
- ערב הסעודית וכוויית, שקודם לכן תרמו סכומים נכבדים לקבוצות פלסטיניות, התקרבו לארצות-הברית וגילו נכונות פחותה לממן ארגוני טרור שתמכו בסדאם חוסיין.

- ברית-המועצות וגרורותיה, שהיו קודם לכן מקור עיקרי לנשק ולאיומים עבור ארגוני טרור מזרח-תיכוניים, התמוטטו כליל. הממשלות החדשות במזרח אירופה היו במקרים רבים ידידות של ישראל.

נוסף על כך, הלאומנות הערבית הקיצונית – כאידיאולוגיה שבכוחה לעורר להט מהפכני ופעילות טרוריסטית – הוסיפה לדעוך בדרך-כלל. ב-1996 כבר היה כל ארגון טרור פעיל במזרח התיכון מונע על-ידי דוקטרינה אסלאמית קיצונית. יוצאים מכלל זה הם הארגון החלש יחסית "החזית העממית לשחרור פלסטין" וכן "החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין". אבל גם ארגוני הטרור ה"לאומניים" – דוגמת ארגונו של אברנידאל, "החזית העממית לשחרור פלסטין, המפקדה הכללית" – התקרבו יותר לשיתוף פעולה עם איראן.

הסיבה השנייה – הצלחתו של תהליך השלום בין ישראל לערבים העניקה מרץ מחודש לקיצונים המתנגדים לו, בעיקר במחנה הפלסטיני. את מקום יריביו הוותיקים של ערפאת, שרובם נתונים לחסותה של סוריה, תפסו קבוצות אסלאמיות, בעיקר ה"חמאס", אבל גם ה"ג'יהאד האסלאמי", שהוא ארגון קטן הרבה יותר.

ארגון הג'יהאד האסלאמי היה מפולג תחילה לכמה סיעות ונתמך על-ידי סוריה, לוב ומקורות אחרים. אבל הצלחת המהפכה האיראנית ויכולתה לספק כסף וסיוע אחר ליכדו בהדרגה את הארגון תחת החסות האיראנית. זו הייתה הצלחה הממשית הראשונה של איראן בחדירה לתחומים חדשים.

ארגון החמאס היה קשה יותר לחדירת ההשפעה האיראנית. החמאס, שצמח מתוך ארגון "האחים המוסלמים", נהנה מקשרים טובים עם ארגוני-האב שלו במצרים ובירדן. אולם ככל שתהליך השלום התקדם וערפאת צבר כוח, ניכרו בחמאס סימני פילוג, והקשר עם איראן הלך והתהדק.

המימון האיראני מסייע לחמאס ולג'יהאד האסלאמי למרוד בסמכותו של ערפאת בגדה המערבית ובעזה. טהראן גם מקדמת שיתוף פעולה בין החיזבאללה לבין קבוצות אנטי-ערפאתיות לא פונדמנטליסטיות בלבנון ותומכת בטרור נגד ישראל על-ידי אימון לוחמים והספקת נשק וסיוע תחזוקתי במטרה לסכל את תהליך השלום.

"מכון הקדושים הפלסטיניים" בלבנון, הנתמך על-ידי איראן, משקיע כספים במחנות הפליטים. בשיתוף פעולה עם מתנגדי ערפאת מקרב הפלסטינים, כמו מוניר מקדח, קצין לשעבר בארגון הפת"ח, בנה המכון בתי-חולים, משלם קצבאות למשפחות פלסטיניות שאיבדו "קדוש"

הגופים הקיצוניים הנתמכים באיראן יכולים לנקוט גם אופני פעולה אחרים מאשר לחימה צבאית טרוריסטית נגד ישראל. החיזבאללה דן באפשרויות לבלום את הנורמליזציה ביחסים עם ישראל באמצעות הפגנות ותעמולה, השתלטות על איגודים מקצועיים וניהול שדולה נגד השלום, הפחדת אנשי עסקים ואינטלקטואלים מפני קשרים עם ישראל באמצעות הטלת חרם או אימים, תקיפה פיסית של תיירים מישראל במדינות ערב ואפילו רציחת אנשי ממשל ערבים המעורבים במימוש הסכמי השלום.

אין סיבה לשער, שאיראן תמתן את מדיניותה או תסכין עם תהליך השלום. אדרבא, יש רגליים להנחה, שהממשלה הבאה באיראן תפגין יחס אוהד כלפי השימוש בטרור יותר מהממשלה הנוכחית; טהראן תפרש ויתורים מצד המערב כהוכחה שאפשר לזכות במעמד בינלאומי מכובד ובהתפתחות כלכלית בד בבד עם עיסוק בטרור. איראן מרחיקה לכת ככל יכולתה בגרימת נזק לתהליך השלום, אבל היא נבלמת על-ידי אילוצים שמה הבידוד שלה יגבר או שתפרוץ התקוממות פנימית, ואולי אף שתותקף על-ידי ארצות-הברית. רק אם וכאשר המדינות המתנגדות לחסותה של איראן על הטרור יסכנו באופן חמור את המשטר האיראני ואת האינטרסים שלו, תשקול איראן את צמצום פעילותה בתחום זה.

במלחמה נגד ישראל ומשלם את משכורותיהם של החיילים הפלסטינים. פעולות אלה מאפשרות לגופים הפונדמנטליסטיים לשלם כספים שאש"ף אינו יכול לשלם מחמת המשבר הכספי שממנו הוא סובל.

הסיבה השלישית היא עלייתו לשלטון של המשטר האסלאמי הקיצוני בסודאן ב-1989 בראשותו של גנרל עומר חסן באשיר. משטר זה נהיה לבעל-בריתה של איראן ולמרכז אימונים גדול לג'יהאד האסלאמי ולארגוני טרור אחרים. מגיד כמאל, שסייע להקמת החיזבאללה, מונה כשגריר איראן בסודאן. מכיוון שערב הסעודית הפסיקה את הסיוע לסודאן, אחרי שזו תמכה בסדאם חוסיין בימי משבר כוויית, ונמסר שהיא מסייעת כיום לאופוזיציה הסודאנית, נותרה איראן המקור היחיד של סיוע חוץ לסודאן.

איראן התייצבה אפוא כתומכת חשובה של ארגוני טרור פלסטיניים וכן של ארגוני טרור במצרים, בטוניסיה ובאלג'יריה. אף ייתכן שאיראן היתה מעורבת בניסיון שעשו טרוריסטים מצרים להתנקש בנשיא חוסני מובארק בעת ביקורו באתיופיה ב-1995.

כן השיגה איראן התקדמות מסוימת בהקמת קשרים עם ארגוני טרור אסלאמיים במדינות לא ערביות, ובעיקר בטורקיה, שם היא תומכת בתנועה קטנה, שנקראת גם היא חיזבאללה, ושהייתה מעורבת השנה בסיוע לכמה מעשי רצח פוליטיים.

איראן הפכה למדינה המזרח תיכונית הגדולה והפעילה ביותר נגד תהליך השלום. היא הייתה רוצה להשתמש בטרור כדי להפיל את המשטרים שעשו שלום עם ישראל, ובכללם את הרשות הפלסטינית, או לפחות להרתיע אחרים מלהצטרף אליהם. אך איראן מתקשה להגשים את מטרותיה: החיזבאללה, למשל, הכיר בעובדה, שאם יושג הסכם בין ישראל לסוריה, הוא לא יוכל למנוע את לבנון מלהצטרף להסכם. ועוד: למרות ההתקדמות בהידוק הקשרים עם גופים ערביים וסוניים לא הצליחה איראן להתגבר על חסרונותיה. מדינה פרסית אינה קוסמת כל-כך לערבים; רפובליקה אסלאמית שיעית חשודה בעיני הערבים המוסלמים הסונים. המשטר בטהראן חייב להיזהר, אם ברצונו שהמהפכה באיראן תוסיף להתקיים, מפני שהניסיונות לזרוע אי-שקט עלולים לגרור אותה למלחמה או להגביר את בידודה.

התמודדות עם הטרור בחסות איראנית

איראן אמנם זוקפת לזכותה התקדמות מסוימת כפטרונית של החיזבאללה, כבעלת-בריתה של סודאן וכמי שמעניקה תימוכין לפונדמנטליזם הפלסטיני, אבל הישגיה – במושגים של השפעה מחוץ לארצה – נשארו מוגבלים גם אחרי שבעיעשרה שנה. אף-על-פי-כן, התמיכה בטרור הייתה ונתרה דרך חשאית וזולה לעורר מהפכות, חוסר יציבות והתנגדות לישראל.